

3. Β Ι Ο Γ Ρ Α Φ Ι Α

Με τίς ἐξακριβωμένες πληροφορίες πού μᾶς δίνουν οἱ πηγές, καί μάλιστα ὁ Πλάτων, εἶναι δυνατό νά διατυπώσωμε σέ γενικές γραμμές τή βιογραφία καί νά δώσωμε μερικά κύρια καί χαρακτηριστικά γεγονότα τῆς ζωῆς τοῦ Σωκράτη.

Γεννήθηκε στά 470)69 π.Χ. Ὅπως ὁ Διογένης ὁ Λαέρτιος⁽¹⁾ γράφει, ὁ Σωκράτης «Σωφρονίσκου μὲν ἦν υἱὸς λιθουργοῦ, καί τῆς Φαιναρέτης μαίας (ὡς καί Πλάτων ἐν Θεαιτήτῳ φησίν)⁽²⁾, Ἀθηναῖος, τὸν δῆμον Ἀλωπεκῆθεν». Ὁ δῆμος Ἀλωπεκῆς ἀνήκεε στήν Ἀντιοχίδα φυλή. Ὁ πατέρας του ἦταν ἀπὸ καλὴ οἰκογένεια, ὅπως μαρτυρεῖ ἡ φιλία του μὲ τὸ Λυσίμαχο τὸ γιὸ τοῦ Ἀριστείδη⁽³⁾. Ἡ μητέρα του ἦταν ἰκανὴ μαία. Μποροῦφε μάλιστα, νομίζω, ἀπὸ ὅσα λέγονται στὸ «Θεαίτητο»⁽⁴⁾ νά συναγάγωμε ὅτι τὸ ἔργο τῆς μητέρας του καί ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖον τὸ ἀσκοῦσε προκαλοῦσαν ζωηρὲς ἐντυπώσεις στὸ μικρὸ Σωκράτη. Δὲν ἔχομε ἀκριβεῖς πληροφορίες ἀν ὁ πατέρας του ἦταν ἀνδριαντοποιός· ἀκόμη λιγότερο ἀκριβεῖς πληροφορίες ἀν ἔγινε καί ὁ ἴδιος στήν ἀρχὴ γλύπτης καί ὕστερα ἐγκατέλειψε τὴν τέχνη, ὅταν τὸν κέρδισε ἡ φιλοσοφία. Πρόκειται μᾶλλον γιὰ θρύλο.

Βέβαιο εἶναι ὅτι ὁ Σωκράτης μετὰ τὴ στοιχειώδη

1. II, V, 18

2. 149α

3. Πλάτωνος Λάχης 180d-e, 187d.

4. 149 κέ.

καὶ καθιερωμένη στὴν ἐποχὴ τοῦ παιδεία στοὺς γραμματοδιδασκάλους μόνος τοῦ πια φρόντισε νὰ μορφωθῆ περισσότερο. Ἐπικρατοῦσε, μπορούμε νὰ ποῦμε, τότε ἡ στροφὴ πρὸς τὶς φυσικὲς καὶ τὶς μαθηματικὲς γνώσεις. Ἀπὸ τὴ μελέτη αὐτῶν, ὅπως φαίνεται ἀπὸ βεβαιωμένες μαρτυρίες⁽⁵⁾, ἄρχισε καὶ ὁ Σωκράτης τὴ μύησή του στὸν κόσμον τῆς ἐπιστήμης. Ἐπιδόθηκε, ὅπως εἶδαμε⁽⁶⁾, μὲ ζῆλο, ὥσπου ἀπογοητεύτηκε. Δὲ βρῆκε ἐκεῖ ἐκεῖνο ποῦ θὰ τὸν ἱκανοποιούσε. Δὲν ἔχομε λόγους νὰ ἀμφισβητήσωμε ὅσα ὁ ἴδιος ὁ Σωκράτης λέγει στὸν πλατωνικὸ «Φαῖδωνα», ἐξιστορώντας τὰ «πάθη» του⁽⁷⁾, τὴν πνευματικὴν περιπέτεια, ἡ ὁποία ὅμως τοῦ ἀνοιξε τὸ δικό του δρόμο. Σὲ ἄλλο τμῆμα θὰ ἀναπτύξωμε μὲ λεπτομέρειες τὸ κεφαλαῖωδες αὐτὸ γεγονὸς τῆς πνευματικῆς ζωῆς τοῦ Σωκράτη. Νέος ἦταν τότε, ἂν στηριχτοῦμε στὴ μαρτυρία τοῦ Πλάτωνος⁽⁸⁾. Ἔτσι πρέπει νὰ εἶναι, ἀφοῦ τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς ζωῆς του τὸ καλύπτει, ὅπως ξέρομε, ἡ δική του διδασκαλία. Ὑπῆρξε λοιπὸν ὁ Σωκράτης σπουδαστὴς τῆς Φυσικῆς καὶ τῶν Μαθηματικῶν, ποτὲ ὅμως δὲν τὰ δίδαξε, ὅπως λέγει ὁ Ἀριστοφάνης στὶς «Νεφέλες» του.

Σ' ὅλη του τὴ ζωὴ δὲν ἀπομακρύνθηκε ἀπὸ τὴν Ἀθήνα, παρὰ μόνον ὅσες φορές ἔλαβε μέρος σὲ ἐκστρατεῖες, ἢ σὲ δημόσιες γιορτὲς (ἐπὶ θεωρίαν)⁽⁹⁾.

5. Πλάτωνος Φαίδων 96a - 99d. Βέβαιη θεωρεῖται καὶ ἡ πληροφορία τοῦ Διογένη τοῦ Λαέρτιου (II, IV, 16) ὅτι ὁ Σωκράτης ἦταν μαθητὴς τοῦ Ἀρχέλαου, τοῦ μαθητῆ τοῦ Ἀναξαγόρα.

6. σ. 23.

7. Πλάτωνος Φαίδων 96a.

8. Πλάτωνος Παρμενίδης 127c, 130e, 135d.

9. Πλάτωνος Κρίτων, 52b. Ἀμφίβολη εἶναι ἡ πληροφορία τοῦ Ἰωνα ἀπὸ τὴ Χίω (Blumenthal, ἀπ. 11) γιὰ ἀποδημίαν τοῦ Σωκράτη, ὅταν ἦταν νέος, στὴ Σάμο μὲ τὸν Ἀρχέλαο. Ὁ Albin Lessky, (Ἱστορία τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Λογοτεχνίας, Ἑλλην. μετάφραση σ. 693) τὴ δέχεται.

“Όταν ἄρχισε τὸ δικό του τὸ δρόμο, ἐπροκάλεσε, φαίνεται, τὸν ἐνθουσιασμό τῶν συζητητῶν μὲ τίς ιδέες του. Ἐνα πολὺ χαρακτηριστικὸ γεγονός τὸν βοήθησε τότε πολύτιμα νὰ συλλάβῃ καθαρότερα τὸ περιεχόμενο τοῦ ἔργου του καὶ νὰ τὸ θεωρήσῃ ὡς ἀποστολὴ τῆς ζωῆς του. Νὰ τὸ γεγονός: Ὁ παιδικὸς του φίλος καὶ τώρα θαυμαστής του Χαιρεφῶν, πολὺ «σφοδρὸς ἐφ’ ὅ,τι ὀρμήσειεν», πηγαίνει στοὺς Δελφοὺς καὶ ρωτᾷ τὴν Πυθίαν ἂν ὑπάρχῃ κανεὶς σοφώτερος ἀπὸ τὸ Σωκράτη. Καὶ ἡ Πυθία τοῦ ἀπαντᾷ «μηδένα σοφώτερον εἶναι». Ἀκολουθεῖ ἡ διερεύνηση τοῦ νοήματος τοῦ χρησμοῦ ἀπὸ τὸ Σωκράτη, ἡ ὁποία τὸν ὀδηγεῖ στὴν αὐτογνωσία καὶ τὸν πείθει ὅτι καθῆκον του εἶναι νὰ ἐλέγχῃ καὶ τοὺς ἄλλους καὶ νὰ τοὺς προτρέπῃ νὰ ἀποκτήσουν καὶ νὰ χαροῦν καὶ αὐτοὶ τὸ μεγάλο τοῦτο ἀγαθόν, πού ἐλευθερώνει τὴν ψυχὴ ἀπὸ τὴν πλάνη καὶ τὸ ψεῦδος⁽¹⁰⁾.

Τοῦτο τὸ κάλεσμα στὸν κριτικὸ στοχασμό, τὸν ἀνιδιοτελεῖ καὶ γεμάτο ἀγάπη γιὰ τὴν ἀλήθεια, στὸν αὐτοέλεγχο, ἀποτελεῖ τὸ βάθος τῆς πνευματικῆς προσφοράς τοῦ Σωκράτη. Μὲ αὐτὸ γέμισε ὅλη τὴ ζωὴ του· αὐτὸ τὸν ὀδήγησε στὸ κώνειο, ὅπως τόσο δραματικὰ καὶ ἐξονυχιστικὰ ἀναπτύσσει ὁ Πλάτων στὴν «Ἀπολογία».

Δὲν ἦταν σχολάρχης ὁ Σωκράτης, οὔτε ἀμοιβὴ δεχόταν γιὰ τὴ διδασκαλία του, πού τὴ θεωροῦσε ἱερὸ χρέος. Οἱ δημόσιοι χῶροι: οἱ στοές, ἡ ἀγορά, τὰ γυμναστήρια, προπάντων τὸ Λύκειο, οἱ παλαιστρες, τὰ καταστήματα τῆς ἀγορᾶς⁽¹¹⁾, εἶναι οἱ τόποι ὅπου συ-

10. Πλάτωνος Ἀπολογία 20e κέ. Προτρεπτικὴ πρὸς φιλοσοφίαν εἶναι ἡ ὅλη δράση τοῦ Σωκράτη.

11. Ἐνας σωκρατικὸς διάλογος τοῦ Φαίδωνος φέρει τὸ ὄνομα τοῦ ὑποδηματοποιοῦ Σίμωνος, (Διογ., Λαέρτ. II 105). Πρόκειται γιὰ θαυμαστή καὶ ἀκροατὴ τοῦ Σωκράτη. Βλέπε γιὰ τὸ Σίμωνα: Gigon Olof, ὁπ. παρ. σ. 66 κέ.

ζητώντας διδάσκει τούς άλλους και διδάσκεται και ο ίδιος. Τίποτε δὲν τὸν τραβά, ὅσο ἢ δράση του γιὰ τούς νέους, τούς ἐκλεκτούς νέους. Σ' αὐτούς θέλει νὰ ριζώσει ὁ λόγος του, ἀφοῦ ἀπ' αὐτούς ἐξαρτᾶται τὸ μέλλον τῆς πόλεως, τὸ μέλλον τοῦ ἀνθρώπου.

Μὲ τὴν ἔλξη πού αἰσθάνεται ὁ παιδαγωγὸς Σωκράτης πρὸς τούς νέους και τὴν ἀνταπόκριση πού βρίσκει, γεννιέται και παρουσιάζεται γιὰ πρώτη φορὰ ὁ παιδαγωγικὸς ἔρωτας. Τὰ «ἐρωτικά»⁽¹²⁾, περηφανεύεται ὁ Σωκράτης, εἶναι τὸ μόνο πράγμα πού ξέρει. Καὶ τὰ «ἐρωτικά» δὲν εἶναι βέβαια ἄλλο ἀπὸ τὴν ἀμοιβαία ἔλξη πού ἐνώνει τὸ δάσκαλο και τὸ μαθητὴ και πού σκοπὸς και καρπὸς της εἶναι ἡ ἀναζήτηση ἀπὸ κοινῶν τῆς ἀλήθειας και ὁ φωτισμὸς τῆς ψυχῆς ἀπὸ αὐτὴν. Ἔτσι δημιουργεῖται ἀπὸ τὸ Σωκράτη τὸ πνευματικὸ περιεχόμενο πού γιὰ πρώτη φορὰ παίρνει ὁ ἔρωτας. Ἀπὸ ἔλξη σωμάτων μὲ σκοπὸ τὴν ἡδονὴ γίνεται ἔλξη τῶν ψυχῶν μὲ σκοπὸ τὸ φωτισμὸ τους.

Ἄν ἀναλογιστοῦμε τὴν πορεία και τὸ βάρος πού πῆρε στὴ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου ἡ ἀνύψωση τοῦ ἔρωτα ἀπὸ τὴ φυσικὴ του μορφή στὸν παιδαγωγικὸ ἔρωτα μὲ τὸν Σωκράτη και τὸν Πλάτωνα, πιὸ πέρα ἀκόμα, στὸν οἶστρο τῶν Χριστιανῶν τὸν ἔρωτα πρὸς τὸν Θεὸ και τὸν ἔρωτα τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν ἄνθρωπο, θὰ σταθμίσουμε καλύτερα τὸν πλούσιο και ὑψηλὸ πνευματικὸ κόσμο πού

12. Πλάτωνος Συμπόσιον 216d, 198c-d, 177d-e «...οὔτε γὰρ ἂν πού ἐγὼ ἀποφήσαιμι, θεσ οὐδὲν φημι ἄλλο ἐπίστασθαι ἢ τὰ ἐρωτικά...» Καὶ σὲ ἄλλους διαλόγους σὲ ἀνάλογες περιπτώσεις, ἀνάλογα λέγει ὁ Σωκράτης. Εἶναι, ἀλήθεια, πολὺ δύσκολο στὰ ἐρωτικά νὰ διακρίνωμε μέσα στὰ ἔργα τοῦ Πλάτωνος τὰ ἀρχικὰ σωκρατικὰ στοιχεῖα ἀπὸ τίς προσθήκες, τὴν ἐπεξεργασία και τὴ χρήση πού τοὺς κάνει ὁ Πλάτων. Γιὰ ἓνα ὁμοῦ μποροῦμε νὰ εἴμαστε βέβαιοι, ὅτι ὁ παιδαγωγικὸς οἶστρος ὁδήγησε τὸ δάσκαλο νὰ δεῖ τὴ σημασία και τὸ βάρος τοῦ ἔρωτος ὡς παιδαγωγοῦ και νὰ τονίση και τίς ἀντίστοιχες μεθόδους. Ὅλα αὐτὰ βέβαια σώζονται στὴν ἐπεξεργασμένη πλατωνικὴ τους μορφή. Οἱ ρίζες ὁμοῦ πρέπει νὰ εἶναι σωκρατικὲς.

βγήκεν ἀπὸ τὰ «ἐρωτικά» τοῦ Σωκράτη. Μ' αὐτὸν γεννήθηκε τὸ οὐσιαστικὸ περιεχόμενον τῆς παιδαγωγικῆς, τῆς παιδαγωγίας. Γεννήτοράς της, ὅπως βλέπομε, ὁ Σωκράτης.

Ἡ διδασκαλία τοῦ Σωκράτη, παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι ἔχει ἓνα βάθος, πάντα τὸ ἴδιο, ἓνα σταθερὸ προσανατολισμό, δὲν ἀποτελεῖ ἓνα σύστημα καὶ μάλιστα τελειωμένο καὶ κλειστό. Τὰ περιγράμματά της τὰ διακρίνει πλαστικότητα. Τὴν πλαστικότητα τὴ μαρτυρεῖ καὶ ἡ σύνθεσις τοῦ στενώτερου σωκρατικοῦ κύκλου. Δίπλα σὲ ἀφοσιωμένους καὶ φανατικούς, θὰ λέγαμε, ὀπαδοὺς, ὅπως ὁ Ἀπολλόδωρος, βρίσκομε καὶ τὸν ἐλεατίζοντα Εὐκλείδη, καὶ τοὺς πυθαγορείους Σιμμία, Κέβητα, Ἐχεκράτη, Φαιδώνδα, καὶ μαθητὲς τῶν σοφιστῶν, ὅπως ὁ Ἀντισθένης. Τὴν μαρτυρεῖ ἀκόμη καὶ τὸ γεγονὸς ὅτι ὅσοι ἀπὸ τὰ μέλη τοῦ κύκλου θέλησαν μὲ τὸ ἔργο τους νὰ συνεχίσουν τὴ διδασκαλία τοῦ Δασκάλου, ὅπως ὁ Εὐκλείδης, ὁ Ἀρίστιππος, ὁ Φαίδων, ὁ Πλάτων, ὁ Αἰσχίνης κ. ἄ. δὲν εἶδαν, ὅπως σημειώσαμε καὶ παραπάνω⁽¹³⁾ τὴ σκέψη του μὲ τὸ ἴδιο μάτι. Ἀλλὰ καὶ κάτι ἄλλο μαρτυρεῖ τὴν πλαστικότητα: τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ σωκρατικὸς κύκλος ἦταν ἀνοιχτός· δεχόταν καὶ ἀκροατὲς ποὺ δὲν πήγαιναν νὰ γίνουν μαθητὲς τοῦ Σωκράτη, ἀλλὰ ἤθελαν νὰ χαροῦν μιὰ καλὰ ὀργανωμένη συζήτηση, νὰ παρακολουθήσουν τὴ λεπτὴ ἀνάλυσις ἰδεῶν γενικοῦ ἐνδιαφέροντος. Τέτοιοι πρέπει νὰ ἦταν οἱ συγγενεῖς τοῦ Πλάτωνος ποὺ ἀναφέραμε⁽¹⁴⁾ καὶ ὁ Ἀλκιβιάδης, ὁ Ξενοφῶν καὶ ἄλλοι⁽¹⁵⁾.

Ἡ διδασκαλία στάθηκε τὸ κύριο καὶ μόνιμο ἔρ-

13. σ. 19 κέ.

14. σ. 30 κέ.

15. Πρὸς L. Robin, *La pensée grecque*, σ. 183 - 184.

γο τῆς ζωῆς τοῦ Σωκράτη. Κοντὰ σ' αὐτὴν μερικὰ ἄλλα σημαντικὰ γεγονότα, πού ἐκφράζουν τὸν ἄνθρωπο καὶ τὸν πολίτη Σωκράτη, παρουσιάζουν ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον: Ἐννοοῦμε τὴ συμμετοχὴ του σὲ ἐκστρατεῖες, τὴν ἄσκηση πολιτικῶν ἀξιωματίων, τὴ στάση του ἀπέναντι τῶν ἐκάστοτε κρατούντων.

Ὡς ὀπλίτης — πράγμα πού ὡς γνωστὸ δηλώνει κάποια περιουσιακὴ κατάσταση — πῆρε μέρος στὴν ἐκστρατεία στὴν Ποτίδαια⁽¹⁶⁾ (432 - 429), στὴν καταστρεπτικὴ μάχη στὸ Δῆλιο⁽¹⁷⁾ (424), καὶ στὴν ἐκστρατεία στὴν Ἀμφίπολη (422)⁽¹⁸⁾. Δὲ θὰ ἐξετάσω με ἐδῶ τὸ ἄφθονο ὑλικὸ⁽¹⁹⁾ πού ἀντλησε ἡ σωκρατικὴ παράδοση ἀπὸ τὴ συμμετοχὴ τοῦ Δασκάλου στὶς παραπάνω στρατιωτικὲς ἐπιχειρήσεις. Εἶναι ἄρκετὸ νὰ σημειώσωμε ὅτι ἡ συμμετοχὴ του, ὅπως μάλιστα ἔγινε, φανερώνει μὲ λαμπρὸ τρόπο ὅτι ὁ Σωκράτης δὲν περιορίζεται νὰ διδάσκη μόνο τὴν ὑπακοὴ στοὺς νόμους⁽²⁰⁾, καὶ μάλιστα τὴν ἀπόλυτη, στὸ νόμο τῆς πόλης⁽²¹⁾. Ἡ διδασκαλία του τὴ βάζει καὶ σὲ πράξη. Ἄς προσθέσωμε ὅτι ἡ ἄσκηση τῆς φιλοσοφίας δὲν τὸν ἀπομακρύνει ἀπὸ τὴν πολιτικὴν ζωὴ· εἶναι πάντα ἕτοιμος νὰ ὑπηρετῇ τὴν πατρίδα του, καὶ τὸ κάνει ὅσο καλύτερα μπορεῖ.

Τὸ ἴδιο πνεῦμα διέπει καὶ τὴν ἄσκηση τῶν πολιτικῶν ἀξιωματίων ἀπὸ τὸ Σωκράτη. Στὴ φοβερὴ δίκη γιὰ τοὺς στρατηγούς στα 406 ἦταν πρῦτανος⁽²²⁾.

16. Πλάτωνος Συμπόσιον 219e κέ.

17. Πλάτωνος Λάχης 181ab, Συμπόσιον, 221a κέ.

18. Πλάτωνος Ἀπολογία 28e.

19. Βλέπε, παραδείγματος χάριν, ὅσα λέγει ὁ Ἀλκιβιάδης στὸ Πλατωνικὸ Συμπόσιο (219e κέ.).

20. Ξενοφῶντος Ἀπομνημονεύματα 4, 4, 12 κέ. καὶ 4, 6, 6.

21. Πλάτωνος Κρίτων, 51a.

22. Πλάτωνος Ἀπολογία, 32b. Ξενοφῶντος Ἑλληνικά 1, 7, 15. «Οἱ δὲ πρυτάνεις φοδηθέντες ὡμολόγουν πάντες προθήσειν πλὴν Σωκρά-

Ὅρισμένες πληροφορίες λέγουν ὅτι ἦταν «ἐπιστάτης», πρόεδρος δηλαδή τῶν πρυτάνεων⁽²³⁾. Δὲ δίστασε τότε ὁ Σωκράτης νὰ πάρῃ θέση ἀντίθετη πρὸς τὸ μανιασμένο δῆμο, ποὺ ζητοῦσε τὴν ποινὴ τοῦ θανάτου γιὰ ὄλους τοὺς στρατηγοὺς οἱ ὁποῖοι εἶχαν κερδίσει τὴ μεγάλη ναυμαχία στὶς Ἀργινοῦσες. Οἱ στρατηγοὶ καταδικάστηκαν χωρὶς τὴ δίκη του συμμετοχῆ. Ἀψηφώντας τὴν πίεση καὶ τὴ θέληση τοῦ ὄχλου ἀρνήθηκε νὰ θέσῃ σὲ ψηφοφορία τὴν παράνομη πρόταση. Ἔτσι στὸ Σωκράτη μένει ἡ τιμὴ ὅτι ἔδειξε ποιὸς πρέπει νὰ εἶναι ὁ σωστὸς πολίτης.

Καὶ τὶς παράνομες πράξεις καὶ διαταγές τῶν τριάκοντα τυράννων μὲ τὸν ἴδιο τρόπο τὶς ἀντιμετώπισε ὁ Σωκράτης⁽²⁴⁾. Οἱ τριάκοντα τύραννοι, λέγει ὁ Πλάτων, θέλοντας νὰ κάμουν καὶ τὸ Σωκράτη συνένοχούς, τὸν κάλεσαν καὶ τὸν διέταξαν νὰ πάῃ μαζί μὲ ἄλλους τέσσερεις στὴ Σαλαμίνα γιὰ νὰ συλλάβουν τὸν Λέοντα τὸ Σαλαμίνιο «ἵνα ἀποθάνοι». Τί ἔκαμε τότε ὁ Σωκράτης; «Ἐπειδὴ ἐκ τῆς θόλου ἐξήλθομεν, οἱ μὲν τέτταρες ὄχοντο εἰς Σαλαμίνα καὶ ἤγαγον Λέοντα, ἐγὼ δὲ ὄχομην ἀπιὼν οἴκαδε»⁽²⁵⁾. Δὲν εἶναι οἱ κίνδυνοι γιὰ τὴ ζωὴ του ποὺ βαραίνουν· τὸ πρῶτο καὶ κύριο εἶναι γιὰ τὸ Σωκράτη «μηδὲν ἄδικον μηδ' ἀνόσιον ἐργάζεσθαι»⁽²⁶⁾.

Ἀλλὰ καὶ θεσμοὶ τῆς δημοκρατίας δὲ διαφεύγουν τὸν ἔλεγχό του, ὅπως ἡ ἐκλογή τῶν ἀρχόντων μὲ κλῆρο⁽²⁷⁾. Ὅτι οἱ ἐπικρίσεις κατὰ τῶν θεσμῶν καὶ

τους τοῦ Σωφρονίσκου· οὗτος δ' οὐκ ἔφη ἀλλ' ἢ κατὰ νόμον πάντα ποιήσειν».

23. Ξενοφῶντος Ἀπομνημονεύματα I, 1, 18.

24. Πλάτωνος Ἀπολογία 32c-d. Ξενοφῶντος Ἀπομν. 1, 2, 31 καὶ 4, 4, 3.

25. Πλάτωνος Ἀπολογία, 32d. Ξενοφ. Ἀπομν. 4, 4, 3.

26. Πλάτωνος Ἀπολογία, 32d.

27. Πλάτωνος Ἀπομνημονεύματα, 1, 2, 9. 3, 1, 4. 3, 9, 10.

τοῦ ἰσοπεδωτικοῦ πνεύματος τῆς τότε δημοκρατίας δημιουργοῦν σιγὰ σιγὰ δυσμένεια καὶ πρόσφορο ἔδαφος γιὰ κατασυκοφάντηση, εἶναι πράγματα ποῦ δὲν ἀπασχολοῦν τὸ Δάσκαλο.

Ἀπὸ τὴν ἰδιωτική του ζωὴ δὲν ἔχομε τίποτε τὸ ἰδιαίτερα ἐνδιαφέρον. Παντρεύτηκε τὴν Ξανθίππη ποῦ τοῦ ἔδωσε τρεῖς γιούς. Ἡ παράδοση πολὺ καὶ ἄδिका τὴν κακομεταχειρίστηκε⁽²⁸⁾, ὅπως ἄλλωστε πολλές φορές καὶ τὸν ἴδιο τὸν Δάσκαλο. Κατὰ κανόνα οἱ πληροφορίες ποῦ δίνει ἢ παράδοση αὐτὴ εἶναι μεταγενέστερες· δὲν ἀντέχουν σὲ κριτικὸ ἔλεγχο. Ἡ φιλολογικὴ τους ὁμως διερεύνηση παρουσιάζει ἐνδιαφέρον. Δείχνει πῶς διαμορφώθηκε ἀπάνω σὲ πολὺ διαφορετικὲς εἰδήσεις καὶ ἔμεινε στὸ τέλος ἡ εἰκόνα τῆς Ξανθίππης ὡς εἰκόνα τῆς κακῆς συζύγου⁽²⁹⁾. Τὸ ἴδιο ἰσχύει καὶ γιὰ τὴν εἰκόνα τοῦ κακολογημένου Σωκράτη. Μιὰ ἄλλη παράδοση γιὰ δεύτερο γάμο τοῦ Σωκράτη μὲ τὴν κόρη τοῦ δίκαιου Ἀριστείδου Μυρτώ⁽³⁰⁾ δὲν ἔχομε ἐπαρκῆ στοιχεῖα γιὰ νὰ τὴ δεχτοῦμε.

Μὲ τὴν ἐξαίσιον πνευματικὴν στάση του, «τὴν ὁμολογίαν», τὴν ταύτιση τῆς συνείδησης μὲ τὸν ἑαυτὸ της — αὐτὴν ποῦ ἄσκησε σὲ ὅλη του τὴ ζωὴ — μὲ αὐτὴν σφράγισεν ὁ Σωκράτης τὴ ζωὴ τοῦ κατὰ τὶς δραματικὲς ὥρες τῆς δίκης του, τὶς μέρες τοῦ δεσμοτηρίου καὶ τὴν ὥρα ποῦ πῆρε τὸ κώνειο καὶ πέθανε (399 π.Χ.). Πρόσφερον ἔτσι τὴν πιὸ πλούσια καὶ καθαρὴ πηγὴ γιὰ τὴν τεράστια πνευματικὴ ἐπίδραση ποῦ

28. Ἀγαθὴ γνώμη γι' αὐτὴν ἐκφράζει ὁ Πλάτων, ὁ ὁποῖος θὰ τὴν ἐγνώριζε ἀσφαλῶς ἀπὸ κοντὰ (Φαίδων 60α).

29. Βλέπε Ritter C., ὅπ. παρ. σ. 63 κέ.

30. Διογένους Λαέρτιος II, V, 26. Ἀριστοτέλης, Περὶ εὐγενείας, ἀπόσπ. 3 Ross. Ἡ μαρτυρία αὐτὴ, λέγει ὁ Lessky (Ἰστ. τῆς ἀρχαίας ἑλλην. λογοτεχνίας, ἑλλην. μετάφραση σ. 695) δὲν κάνει τὸ ζήτημα εὐκολώτερο.

ἡ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο του σημείωσαν στὴν πολιτιστικὴ πορεία τοῦ ἀνθρώπου.

Ὁ Σωκράτης, λέγει ὁ E. Bréhier⁽³¹⁾, «εἶναι νέος τύπος ἀνθρώπου, πού θὰ γίνη στὸ μέλλον τὸ σταθερὸ πρότυπο σοφίας ἐντελῶς προσωπικῆς, ἡ ὁποία δὲν ὀφείλει τίποτε στὶς περιστάσεις». Τονίζει μὲ αὐτὰ τὴν πλήρη ἀνεξαρτησία τοῦ Σωκράτη, πού ἡ ζωὴ του ρυθμίζεται πάντοτε ἐκ τῶν ἔσω, εἶναι αὐτόβουλη.

Μιλοῦμε συχνὰ γιὰ ἐξιδανίκευση τοῦ Σωκράτη ἀπὸ τὴ σωκρατικὴ παράδοση. Εἶναι ἀνάγκη στὸ σημεῖο τοῦτο νὰ παρατηρήσωμε ὅτι ὁ Σωκράτης πού μᾶς δίνουν οἱ πηγές μας, καὶ μάλιστα ὁ Πλάτων, μπροστὰ στοὺς δικαστές, τὶς ἡμέρες τοῦ δεσμοτηρίου, καὶ μάλιστα κατὰ τὴν τελευταία μέρα τῆς ζωῆς του, δὲν εἶναι ἓνας ἀνθρωπος, ὅπως ὁ σοφὸς τῶν κυνικῶν καὶ τῶν στωϊκῶν. Εἶναι ἓνα ἄτομο, ἀνεβασμένο βέβαια στὴν ἀποκορύφωση τῆς πνευματικῆς του πορείας, ἀλλὰ πού μένει πάντα πρόσωπο γεμάτο ἀνθρωπιά, πού δὲν παραλείπει τίποτε ἀπὸ ὅσα ἀνθρώπινα δὲν εἶναι ἀσυμβίβαστα μὲ τὶς ἀνώτερες ὑποχρεώσεις του. Τὸ πρωὶ τῆς τελευταίας ἡμέρας δέχεται, χωριστὰ ἀπὸ τοὺς μαθητές του, τὴν Ξανθίππη, πού ὀλοφύρεται, καὶ τὴ φροντίζει πρὶν πάρη τὸ κώνειο ἀποχωρίζεται ἀπὸ τὴ γυναίκα του καὶ μαζὶ καὶ ἀπὸ τὰ παδιὰ του, γιὰ τὰ ὁποῖα δίνει παραγγελίες στὸν Κρίτωνα. Μένει ὅπως βλέπομε ὡς τὸ τέλος ὁ Σωκράτης πρόσωπον ἀνθρώπου, δὲν παρουσιάζεται ὡς ὑπεράνθρωπος. Ἔτσι ἄλλωστε τὸν δίνει καὶ ἡ ὅλη συζήτηση στὴ φυλακὴ τὴν τελευταία ἡμέρα.

Μὲ τούτη ἀκριβῶς τὴ μορφή θὰ ἀσκήση στοὺς μεταγενέστερους τὴν τεράστια ἐπίδρασή του. Ἄν εἶναι σωστὲς οἱ σκέψεις αὐτές, ἔχουν μεγάλη σημασία. Μᾶς

31. Histoire de la philosophie I, 90.

δείχνουν ότι οι πηγές μας ξέρουν, παρά την εξιδανίκευση, να σέβονται τὸν πραγματικὸ Σωκράτη.

Ἄς δώσωμε σύντομα τὸ ἱστορικὸ τῆς δίκης τοῦ Σωκράτη. Τρεῖς ἦταν οἱ κατηγοροὶ του: Ὁ Μέλητος, ὁ Ἄνυτος καὶ ὁ Λύκων. Ὁ Μέλητος παρουσιάζεται ὡς ἀρχηγὸς τῆς κατηγορίας· ἐκεῖνος ὅμως πού στήν πραγματικότητα τὴν προώθησε καὶ τὴ στήριξε εἶναι ὁ πολιτικὸς Ἄνυτος, πού ἀγωνιζόταν νὰ ἀποκαταστήσῃ «τὴν πατριὸν πολιτείαν».

Ἡ κατηγορία ἔλεγε: «Ἄδικεῖ Σωκράτης, οὐς μὲν ἡ πόλις νομίζει θεοὺς οὐ νομίζων, ἕτερα δὲ καινὰ δαιμόνια εἰσηγούμενος· ἀδικεῖ δὲ καὶ τοὺς νέους διαφθείρων⁽³²⁾. Τίμημα θάνατος»⁽³³⁾.

Τυπικὴ εἶναι ἡ διατύπωση τῆς κατηγορίας. Δὲ φαίνεται νὰ εἶχαν οἱ κατηγοροὶ πραγματικὰ δεδομένα καὶ γεγονότα πού νὰ τὴ στηρίζουν. Ἄν εἶχαν, θὰ τὰ διέσωζεν ἡ παράδοση. Τὴ δίωξη καὶ τὴν καταδίκη τοῦ Σωκράτη τὰ ἐννοοῦμε, μόνο ἂν τὰ δοῦμε μέσα στὸ κλίμα τῆς ἀπογοήτευσης ἀπὸ τὴ μεγάλη ἧττα τῶν Ἀθηναίων στὸν Πελοποννησιακὸ πόλεμο, καὶ τῆς πικρίας μὲ τὴν ὁποία ἡ τυραννία τῶν Τριάκοντα ἐπότισε τὴ δημοκρατικὴ συνείδηση τοῦ Ἀθηναϊκοῦ λαοῦ. Μετὰ τὴν κατάλυση τῶν Τριάκοντα οἱ δημοκρατικοὶ θέλουν νὰ ἐξαλείψουν καθεστὶ πού ἐνοχλεῖ καὶ ἐμποδίζει νὰ ἀποκατασταθῇ «ἡ πατριὸς πολιτεία». Ὁ Σωκράτης, ὁ ἄνθρωπος πού, κοντὰ στὰ ἄλλα, ἀκούραστα ἐξακολουθεῖ νὰ ἐλέγχει, θεωρήθηκεν ἐκπρόσωπος ἐκείνων πού ἤθελαν νὰ ἀποσυνθέσουν τὴν παλιὰ παράδοση, νὰ ἐμπνεύσουν ἀνησυχία καὶ ἀβεβαιότητα. Τοῦτο τὸ κλίμα

32. Μὲ τὴν ἐννοια ὅτι ὁ Σωκράτης παραπλανᾷ τοὺς νέους, γιατί τοὺς βάζει κακὰς ἰδέες στὸ μυαλό τους.

33. Διογένης Λαέρτιος, II, V, 40. Ξενοφῶντος Ἀπομνημονεύματα I, 1, 1. Πλάτωνος Ἀπολογία 18b, 24b.

κατέστησε δυνατή καὶ τὴν κατηγορία καὶ τὴν καταδίκη τοῦ Σωκράτη. Τὴν ὥρα τούτη οἱ δημοκρατικοὶ θυμοῦνται μόνο τὶς σχέσεις πού εἶχε στὸ παρελθὸν ὁ Σωκράτης μὲ μερικοὺς ἀπὸ τοὺς Τριάκοντα, τὸν Κριτία π.χ., τὶς σχέσεις του μὲ τὸν Ἀλκιβιάδη καὶ τὶς ἐπικρίσεις του κατὰ τοῦ δημοκρατικοῦ πολιτεύματός τους.

Δὲν μπορούμε νὰ ξέρωμε τί ἀκριβῶς εἶπε στὸ δικαστήριον ὁ Σωκράτης. Τὸ σχετικὸ κείμενον, ἢ «Ἀπολογία» τοῦ Πλάτωνος — ὅπως ἄλλωστε καὶ ἢ «Ἀπολογία» τοῦ Ξενοφῶντος — δὲν ἐπιτρέπεται νὰ θεωρηθῇ ὡς ἱστορικὴ μαρτυρία. Ὡστόσο ἢ «Ἀπολογία» τοῦ Πλάτωνος εἶναι πολύτιμη πηγὴ. Διότι μὲ ἀφορμὴ τῆς δίκης ὁ πονεμένος μαθητὴς εἶπε πάρα πολλὰ καὶ πολὺ σημαντικὰ πραγματικὰ στοιχεῖα γιὰ τὸ ἔργο τοῦ Δασκάλου, μαζὶ μὲ ἀρκετὲς ἱστορικὲς καὶ βιογραφικὲς πληροφορίες. Ὅλα γενικὰ τὰ κείμενα τῆς γύρω ἀπὸ τὴν δίκην τοῦ Σωκράτη φιλολογίας, ὅλες οἱ «ἀπολογίαι», μᾶς βεβαιώνουν ὅτι ὁ Σωκράτης στάθηκεν ἀντάξιός τοῦ ἑαυτοῦ του. Καὶ αὐτὸ εἶναι σπουδαῖο. Τὸ δικαστήριον τῶν ἐνόρκων κήρυξε ἔνοχον τὸν Σωκράτη, ὅχι μὲ μεγάλη πλειοψηφία (281 - 220). Μὲ μεγαλύτερη (300 - 201), ὕστερα ἀπὸ τὴν δευτερολογία τοῦ Σωκράτη πού φαίνεται ἐξερέθισε, τὸν καταδίκασε σὲ θάνατον. Ὅλα αὐτὰ εἶναι ἱστορικὲς πληροφορίες, καὶ εἶναι πολὺ ἐνδεικτικὲς τῆς ἀρετῆς τοῦ Σωκράτη.

Τὴν ἀμεση ἐκτέλεση τῆς ποινῆς ἐμπόδισε ἀθηναϊκὴ «θεωρία» στὴ Δῆλο. Ὄταν γύρισε ἢ «Σαλαμινία», τὸ ἱερὸ πλοῖον, ὁ Σωκράτης ἤπιε τὸ κώνειον. Καὶ αὐτὰ ἱστορικὲς πληροφορίες εἶναι.

Τὸ κώνειον ἔκλεισε μόνο τὴν φυσικὴν ζωὴ τοῦ Σωκράτη. Γιὰ τὴν ζωὴν τοῦ πνεύματός του, ἀντίθετα, ἔγινε ὅπως εἶπαμε καὶ πρὶν, πλούσια, δυνατὴ πηγὴ φωτός.

Ἄς θυμηθοῦμε τὴν ἀθάνατη σκηνὴ πού ἡ ὥρα τοῦ κωνείου ἐνέπνευσε στὸν ἀγαπημένο μαθητὴ, τὸν Πλάτωνα, τὴ σκηνὴ μὲ τὴν ὁποία τελειώνει ὁ πλατωνικὸς «Φαίδων»⁽³⁴⁾. Ἡ σκηνὴ κλείνει μὲ τὴν ἀκόλουθη τελικὴ κρίση τοῦ Πλάτωνος γιὰ τὸ Δάσκαλό του: «Ἦδε ἡ τελευτὴ, ὦ Ἐχέκρατες, τοῦ ἐταίρου ἡμῖν ἐγένετο, ἀνδρός, ὡς ἡμεῖς φαίμεν ἄν, τῶν τότε ὧν ἐπειράθημεν ἀρίστου καὶ ἄλλως φρονιμωτάτου καὶ δικαιοτάτου»⁽³⁵⁾.

34. 115α - 118α

35. ὁπ. παρ. 118α.